

## De Renkumse Heidevelden



# **De Renkumse Heidevelden**

---

ruzie tussen Renkum en Gelderland in de 17<sup>de</sup> eeuw

door

Mathilde Maijer

en

Geert Nijland

Wageningen, 2024

Copyright © Mathilde Maijer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd of verzonden in enigerlei vorm of via enig medium, elektronisch of mechanisch, inclusief fotokopiëren, het maken van opnamen, of door elke informatiedrager en opvraagbaar systeem, zonder schriftelijke toestemming van de schrijvers.

Derde druk 2024  
ISBN: 9789465120249  
Uitgegeven in eigen beheer  
Wageningen

[www.landschaplopen.com](http://www.landschaplopen.com)  
[www.gonijland.wordpress.com](http://www.gonijland.wordpress.com)

Trefwoorden: 17<sup>de</sup> eeuw, bijenhouderij, heidevelden, Hof van Gelderland, landrecht, Renkum, transcriptie

# Inhoud

---

Voorwoord .....	9
De transcriptie .....	11
1 1631: De eerste brief van Daniel 't Zas .....	13
Waar gaat dit over? .....	14
Het Renkumse Veld .....	17
De landvormen .....	19
Stuwwal .....	21
Sandr .....	21
Beekdal .....	21
Droogdalen .....	22
Stuifzand .....	23
Streepduinen .....	24
Stuifzandcel met kamduin .....	24
De bodems .....	27
Bijzondere plaatsen .....	28
De Paelberg .....	28
Het Hartensezand .....	29
Hartensebeek .....	29
Sprengen en molenbeken .....	30
Harten .....	32
De Vossenweg .....	34
De Ginkelsekolk .....	34
De immenstede .....	35
De Jonkershoeve .....	35
Het Vijflandenpunt .....	38
Kaarten van het Renkumse Veld .....	39
1570 Thomas Witteroos .....	39
1610 Bernard Kempinck .....	40

1656 Jan van Call .....	48
1657 Isaac van Geelkercken .....	52
De zaak .....	53
Politieke context.....	53
Het verloop van het proces .....	55
Hoofdpersonen.....	57
Eiser.....	57
Gedaagden .....	58
Bijrollen .....	58
Het Hof in Arnhem .....	59
2 1633: De aanklacht door de momber.....	61
1635 Aanklacht en eis door de momber .....	61
1631 en 1635 Nicolaes van Geelkercken kopieert de kaart van Witteroos .....	63
1633 De pachters van de immenstede.....	64
1610 De immensteden in Heidestad en de Paelberg .....	66
1632 Getuigenis van Bon Pinteau .....	68
Het gebruik van de heidevelden.....	72
Schapen drijven .....	74
Bijen stallen .....	76
Plaggen slaan.....	79
Heide maaien .....	80
Beesten weiden .....	80
Turf steken .....	80
Struiken houwen .....	80
Anderszins .....	80
3 1633: De tweede brief van Daniel 't Zas.....	81
4 1634: De tweede aanklacht door de momber.....	83
1634 Memorie van de momber.....	84
5 1634: Voorlopige voorziening.....	89
6 1634: De verdediging van Renkum.....	91
1634 Het verweer op de aanklacht .....	92

1631 Acht getuigen .....	93
1597 Heidebrand .....	96
7 1641: Het antwoord van de momber .....	100
1641 Reactie van de momber op de verdediging .....	101
1641 De pachter van de immenstede getuigt weer .....	105
1605 Iemand noemt het Renkumse Veld een Herenveld .....	106
1627 De ontginning van een heideveld .....	107
Andere bewijsstukken .....	108
8 1641: Het slotverweer van Renkum .....	111
1641 Verweer van de gedaagden .....	111
1633 Nog drie getuigen .....	115
9 1642: Voorlopige uitspraak .....	119
10 1644: Ze nemen oogenschijn .....	121
1644 Het verbaal van het werkbezoek .....	122
1644 Vier getuigen van de momber .....	123
1644 Twee getuigen van de gedaagden .....	124
De route van de oogenschijn .....	127
Ook wij gaan op oogenschijn .....	129
Grafheuvel COT-5 .....	131
11 1645: Definitieve uitspraak .....	135
Latijnse juridische termen .....	137
Nederlandse verouderde woorden .....	139
Index .....	141
Bronnen .....	145
Archiefstukken .....	145
Kaarten .....	145
Literatuur .....	146
Websites .....	146
Dankwoord .....	147
Boeken in deze historische reeks .....	149





## Voorwoord

---

Je hebt een uniek document in handen dat deels bestaat uit een nooit eerder gepubliceerde transcriptie van een proces dat van 1631 tot 1645 is gevoerd tussen de Schout en geërfden van Renkum en de Staten van Gelderland over het Renkumse Veld.

De originele stukken van dit proces liggen in het Gelders Archief in Arnhem. Ze zijn ontoegankelijk en deels moeilijk leesbaar. Sowieso is de originele tekst niet doorzoekbaar. Omdat het een interessant verhaal is dat een blik geeft in het landgebruik van die tijd, heeft Mathilde de tekst getranscribeerd.

We plaatsen deze transcriptie in een context die volgens ons het geheel verrassend toegankelijk maakt en aan de hand van dit proces vertellen we het verhaal van het Renkumse Veld in de 17<sup>de</sup> eeuw.

Voortaan fiets en wandel je met andere ogen door dit mooie gebied.

Dit boek is als een zelfgebakken appeltaart: hij is minstens zo lekker maar ziet er minder mooi uit als een taart van de winkel. Schrijven, opmaken, typfouten verbeteren, uitgeven: we doen het allemaal zelf. Hier en daar valt er wel wat aan te merken op de opmaak, maar we hopen dat je geniet van de inhoud.

Geert  
Mathilde



## De transcriptie

---

De archiefstukken van het proces dat we volgen in dit boek liggen in het Gelders Archief, archief van het Hof van Gelre en Zutphen 0124. Helaas liggen ze verspreid over verschillende dossiers, waardoor het bij elkaar zoeken van alles wat hoorde bij dit proces een ware speurtocht werd.

Ik heb zelf de meest toegankelijke volgorde bepaald van dit materiaal. Niet alleen omdat de stukken verspreid liggen over vier archiefnummers, ook de volgorde van de processtukken is onlogisch. Deels komt dat omdat bij het proces beide partijen met oude stukken op de proppen komen om hun gelijk te bewijzen. Deels komt het omdat de stukken niet chronologisch zijn ingeboekt. Deels komt het tenslotte omdat bij archivering altijd achterin begonnen wordt. Logisch, maar verwarrend voor iemand die het proces 400 jaar later wil teruglezen.

Ik heb een uitgebreide index opgenomen. In deze index heb ik spellingen gestandaardiseerd. Twee voorbeelden: de hoofdpersoon, bosmeester Daniel 't Zas, komt in de stukken voor als Daniel Sas, Daniel 't Sas, Daniel Zas en Daniel 't Zas. Ik heb in de transcriptie deze spellingen aangehouden, maar ze in de index samengevoegd onder Daniel 't Zas. Dit geldt ook voor andere namen zoals Renkum, Renkum, Rencum, Rencom, Renckom, Renkom, Redinchem en Redechom.

Ik ben zo dicht mogelijk bij de originele tekst gebleven. Ik heb geen spelling gemoderniseerd en de oude tekst niet in hedendaags Nederlands vertaald. Wel heb ik afkortingen uitgeschreven. Ik heb hier en daar leestekens toegevoegd, schrijffouten veranderd en de tekst waar nodig in alinea's ingedeeld. Woorden die apart zijn geschreven maar die wij aan elkaar schrijven, heb ik als een woord geschreven als dat het lezen gemakkelijker maakt. Mijn eigen opmerkingen, bijvoorbeeld als een bladzijde ontbreekt in het archief, zijn [tussen teksthaken] geplaatst.

Een deel van de tekst is slecht leesbaar: de onderste helft van veel bladzijden is vervaagd. Sommige bladzijden hebben watervlekken. Er zitten lastig leesbare handschriften tussen. Woorden die ik niet kan lezen heb ik aangegeven met xx.

Mijn bedoeling is dat dit document gebruikt kan worden door iedereen die geïnteresseerd is in rechtspraak in de 17<sup>de</sup> eeuw, de geschiedenis van Renkum, het gebruik van heidevelden, bijenhouderij, of misschien wel in verschillende spellingen van veldnamen en persoonsnamen. Maar het is

ook gewoon een prachtige wandelroute door een uniek gebied met een lange historie. Voortaan kijk je anders als je fietst of loopt door dit gebied. Mocht dit je eerste ervaring zijn met een 17<sup>de</sup> eeuwse tekst en een poging willen wagen om deze te lezen, dan raad ik je het verslag van de oogenschijn aan om mee te beginnen.

Mathilde

## 1 1631: De eerste brief van Daniel 't Zas

---

De ruzie begint in 1630 als de schout van Renkum bijenkorven neerzet op het Renkumse Veld en daarover geen vergoeding betaalt aan bosmeester Daniel 't Zas. Ook weigeren de schout en geërfden van Renkum te betalen voor het drijven van schapen op het Renkumse Veld.

Daniel 't Zas is ontstemd en schrijft hierover een brief aan de Rekenkamer. De Rekenkamer antwoordt dat de momber contact zal opnemen.

Aende Erste ende andere van de Reeckeninge in Gelderlandt.

Mijn Heeren

Heeft reverentelick toe verstaen Daniel 't Zas boschmeester woe dat de heeren staten deser Furstendombs onder anderen toe comen, die gemene heetvelden in Veluwen gelegen. Invoegen dat suppliant in sijne qualiteijt, vanwegen des heeren van ijdere drifte schapen jaerlicx treckt een hamel, ende alsoo wel nijmant daer van vrij is.

Ten ware hij speciale exemptie konde bewijzen, soo ist nochtans, dat nijet alleene den scholtis van Renckom sich heeft laten gelusten in september anno 1630 buijten kenisse van suppliant ende sonder hem nae behooren te erkennen, inde Renckomse heetvelden te stellen seeckere immen.

Waer van suppliant nomine officij een korff wegh halende, denselven een halff jaer daer naer bij den scholtis eijgener autoriteijtt wederom onthaelt. Maer oock daer beneffen die van Renckom ten onrechte sigh weijgerich naecken, voor ijder drifte aen suppliant een hamel te betalen.

T welck alsoo streckt tot nadeel van de Lantschap, wordt suppliant geeedt ende amptshalve gelast sulcx aen U Edele te remonstreren, ten eijnde tot voorstandt van des heeren recht ende gerechticheijt hier inne moge worden versien nae behooren,

dit doende.

--

Het antwoord van de Rekenkamer op deze brief staat in de kantlijn gekriebeld:

Die van der Reeckeninge in Gelderlandt gesien hebbende dese requeste ordinieren hiermede Dr. Diderick Schutte momber deser Landtschap om sich mit supplianten te voegen tot voorstant vanden hoogheijt over de heetvelden deses Vorstendoms en Graeffschaps gegeven inde Caemer van der Reeckeninge te Arnhem des 15 Julij 1631.

D. van de Sande 1631

### **Waar gaat dit over?**

Waar gaat deze brief uit 1630 of 1631 over?

Het eenvoudige antwoord is: over bijen en schapen van geërfden van Renkum op het Renkumse Veld.

Het achterliggende antwoord is: over de vraag wie de eigenaar is van de heidevelden ten noorden van Renkum. Waren die van Renkum of waren die van de Staten van Gelderland? Als die velden van de Staten van Gelderland zijn, moeten de Renkumers over het gebruik ervan een vergoeding betalen aan de bosmeester. Over het hoeden van schapen betalen ze jaarlijks een hamel, een gecastreerde ram. En over het zetten van bijenkorven betalen ze een korf. Maar als die velden hun eigendom zijn, hoeft dat niet.

En daar hebben ze dus 15 jaar ruzie over gemaakt...

